

LADISLAV FUKS - SPALOVAČ MRTVOL

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:
hororová* a psychologická* novela* (proza, epika); ŽÁNRR: novela*
Literární směr:
vydáno r. 1967 - první etapa autorovy tvorby; 2. vlna poválečné prózy*
Slovní zásoba:
striktně spisovná čeština; jazyk hl. postavy (Karla Kopfrkingla) je poetický, archaicky (zastaralý), někdy až "vyumělkovaný" a nepřirozený; zejména ke konci příběhu časté cizozajčné výrazy (z němčiny); jazyk vyprávěče méně striktní, včetně občasných hovorových výrazů (*kriminálka*)

Stylistická charakteristika textu:
monolog vyprávěče i přímá řeč, i tu je ale často zároveň monologem hlavní postavy; text navozuje hororovou až groteskní atmosféru (viz Karlova záliba ve smrti); propojování reálného světa s iluzemi (autorův typický styl); komické prvky

Figury a tropy:
FIGURY: řečnická otázka* („Co abych tě, *drahá*, *oběsil*?“), nedokončené věty, tj. apoziopeze* („*kdepak je Rosana...*“), apostrofa* („*Zachránil jsem tě, *drahá*, před utřením, které by tě jinak čekalo.*“), elipsa* (*hráli Nedokončenou* [Symfonie h moll Franze Schuberta], *hráli Dvořákovu largo* [část Novosvětské symfonie]); TROPY: časté přívlastky - epiteton ornans* (*nebeská*, *nevýslovná*, *nadoblačná* (žena Marie), *nejčistší život*, *čarokrásná* (kočka)) a epiteton konstans* (*krásný zpěv*, *něžný úsměv*), dále symbolika* (*Lakmé* = symbol vznešenosti) a metafory*

Vyprávěč:
vyprávěčem je sám autor – vnější nezávislý (děj nevysvětluje, jen zaznamenává) pozorovatel děje (-er forma)

Postavy:
KAREL KOPFRKINGL: veterán z 1. sv. války; zaměstnanec krematoria; má německé kořeny; občas je až děsivě romantický; zpočátku je vlídný bez násilných sklónů; později ho olivní a zfanatizuje nacistická ideologie, kterou obhajuje své činy; nechává se oslovovat jménem Roman; je snadno manipulovatelný; nekuřák a abstinent; MARIE: manželka Karla Kopfrkingla, kteří ji říká Lakmé; je židovského původu; Karla upřímně miluje; je tichá a nevýrazná; ZINA: 16letá dcera manželů Kopfrkinglových a starší sestra Milivoje; MILVOJ: 14letý syn manželů Kopfrkinglových; tichý a nevýrazný – zpodobňuje samotného autora – autobiografické prvky; o něco mladší než jeho sestra; WILHELM "WILLY" REINKE: nacističtí přítel Karla Kopfrkingla – bojoval s ním v 1. světové válce; namyšlený a zlý; Karla Kopfrkingla přemlouvá a manipuluje; DR. BATTELHEIM: Karlov přítel, který pravidelně kontroluje jeho zdravotní stav

Děj:
zaměstnanec krematoria Karel Kopfrkingl je příjemný a romantický člověk → má rád rodinu, stejně jako svou práci, o které velice často mluví (spalování mrtvých považuje za své poslání) → přilíší se nezajímá o okolní svět, je uzavřený do sebe a do své práce → jeho osobnost se začíná měnit, když se setká s Willym Reinkem, který ho přesvědčuje o správnosti nacistické ideologie a jeho vlastní rasové nadřazenosti nad ostatními → zároveň mu podsuně myšlenku, že Židé jsou jejich nepřátelé → Karlovi se Židé začnou hnusit, a to včetně členů jeho vlastní rodiny (manželka je poloviční Židovka, židovskou krev tedy mají i obě děti) → manželku Marii pověsí v koupelně → za tento čin se díky nacistům stává ředitelem krematoria → v krematoriu ubije svého syna týčí → všechny své činy sám sobě zdůvodňuje tím, že své oběti uchránil od budoucích strastí → ve skutečnosti se z něj postupně stává chorobný a fanatický nacističtí a udavač → Zině, Karlově dceři, se jako jediné podaří uprchnout → příběh končí po válce návratem Židů z koncentračních táborů

Kompozice:
kompozice vyprávění je chronologická (děj Praha (různá místa – kasino, krematorium, byt Kopfrkinglových, aj.); převážná část děje se odehrává (děj na sebe časově navazuje); 15 kapitol těsně před 2. světovou válkou (období pozdní první republiky až raného Protektorátu Čechy a Morava)

Význam sdělení (hlavní témata, myšlenky a motivy):
ukázka, jak snadno a jak významně lze i zcela počestného člověka olivnit a zmanipulovat pomocí zvrácené ideologie; kritika holocaustu a extremismu; tragické vyústění lidské nenávisti; MOTIVY: nenávisť, manipulace, strach, ideologie, fanatismus, smrt

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):
Československo na základě Mnichovské dohody odevzdává Německu Sudety (1938); 2. světová válka (1939-1945); tzv. studená válka (1947-1991); komunistický převrát v Československu → tzv. Vítězný únor (1948); Sestidenní válka Izraele proti koalici arabských států (1967)

Základní principy fungování společnosti v dané době:
ke konci 30. let strach z nacist. Německa; za 2. sv. války tvrdý vliv něm. okupace; radost z konce války X psychické následky obětí; po r. 1948 začínající nesvoboda projevu a potlačování polit. odpůrců komunist. režimem; v letech 1967-1968 mírné uvolnění poměrů v komunistickém Československu

Kontext dalších druhů umění:
MALBA: ve světě velmi populární umělecký směr zvaný Pop-Art (např. Andy Warhol); SOCHAŘSTVÍ: např. minimalismus; ARCHITEKTURA: u nás tzv. socialistický realismus (Havířov, Ostrava-Poruba); HUDBA: v rámci žánru pop music se rozvíjí tzv. "střední proud" neboli "mainstream" (Karel Gott, Waldemar Matuška, Karel Svoboda, H.Vondráčková); FILM: tzv. nová éra českého filmu (Miloš Forman (*Hoří, má panenko*), Věra Chytilová, Jiří Menzel)

Kontext literárního vývoje:
v rámci 2. vlny poválečné prózy u nás tvořil například Arnošt Lustig (*Modlitba pro K. Horovitzovou*); dále sportovní tematika - Ota Pavel (*Dukla mezi mrakodrapy*) - nebo historická próza - Václav Kaplický (*Kladivo na čarodějnice*); vzhledem k politickým poměrům i budovatelská (prorézimní) tvorba - Jan Otčenášek (*Kulhavý Orpheus*); díky uvolnění poměrů (mimo jiné utlumení cenzury) v 60. letech dochází k rozvoji českého dramatu (tzv. divadla malých forem) - *divadlo Semafor* (hudebně zábavné divadlo; Jiří Suchý, Jiří Šlitr, později Šimek & Grossmann); *Divadlo Na zábradlí* (Ivan Vyskočil); *Divadlo na provázku* (Bolek Polívka, Miroslav Donutil); *Studio Y*; *Sklep* (experimentální divadlo); *Divadlo Járy Cimrmana* (Zdeněk Svěrák, Ladislav Smoljak, Jiří Šebánek, a další)

AUTOR - život autora:
Ladislav Fuks (1923-1994) – český prozaik, autor zejména psychologických děl s tematikou 2. svět. války a holocaustu; nar. se do rodiny policejního úředníka → neměl šťastné dětství → na začátku 2. sv. války zjistil, že je homosexuál → obavy z transportu do koncent. tábora (= silný pocit ohrožení) → za války práce v zemědělství → po skončení války studia filosofie na UK v Praze → studia dokončil v r. 1949 → úředníkem v papírnách a zaměstnancem Státní památkové péče na zámku Kynžvart → od r. 1959 pracoval pro Národní galerii → r. 1963 (tj. až ve svých 40 letech) vydal svou první knihu *Pan Theodor Mundstock*, se kterou měl velký úspěch v Československu i po Evropě → r. 1964 se oženil s bohatou Italou, kterou však brzy opustil → postupně podléhá tlaku komunistického režimu a stále více se přiklání k budovatelské (prorézimní) tvorbě → umírá v osamění r. 1994; ZAJÍMAVOSTI: ve svém bytě v pražském Bubenči vytvořil legendární sbírku kuriozit a bizarností, k čemuž ho inspirovala podobná sbírka na zámku Kynžvart

Vlivy na dané dílo:
2. světová válka (holocaust); autobiografické prvky (vlastní život) - nešťastné dětství, dětství, skrývaná a potlačovaná homosexualita, strach z transportu do koncent. tábora

Další autorova tvorba:
tvořil především psychologickou prózu, často s tematikou holocaustu; v 70. letech i prorézimní díla; ROMÁNY: *Pan Theodor Mundstock* (o Židovi trpícím strachem z možného transportu do konc. tábora), *Variace pro temnou strunu* (o psychicky trpícím chlapci), *Myši Natálie Mooshabrové* (prvky sci-fi a hororu), *Příběh kriminálního rady* (o vztahu mezi despotickým kriminálním radou a jeho plachým synem); *Vévodkyně a kuchařka* (o odvážné a výstřední vévodkyni z konce 19. stol.); KRATŠÍ PRÓZA: *Mí černovlasí bratři* (6 povídek o jeho sounáležitosti s židovskou menšinou); *Smrt morčete* (soubor jeho kratších próz, např. povídka *Cesta do zaslíbené země*), *Obraz Martina Blaskowitze* (novela o mstě a odpuštění); BUDOVATELSKÁ PRÓZA: *Návrat z žitného pole* (protiemigrační román), *Mrtvý v podchodu* (kritika nemravného západu), *Pasáček z doliny* (vých. Slovensko v době kolektivizace)

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatizace, aj.):
FILM: *Spalovač mrtvol* (čs. film; 1968) - režie: Juraj Herz; hrají: Rudolf Hrušínský (Karel Kopfrkingl), Vlasta Chramostová, Ilja Prachař, aj. + ocenění na katalánském mezinárodním filmovém festivalu za hl. roli Rudolfa Hrušínského a kameru Stanislava Miloty

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:
čtenářský úspěch značný, o čemž svědčí i brzké zfilmování (rok po vydání knihy)
Srovnání s vybraným literárním dílem:
Klaus Mann - *Mefisto* (podobný rozvrát osobnosti, hl. postava - levicově smýšlející herec - se podobně jako Karel Kopfrkingl stane přívržencem nacistů)

K večeru, když bylo jídlo hotovo, vyběhl pan Kopfrkingl **Lakmé**, aby si vzala tmavé hedvábne sváteční šaty s bílým krajkovým límečkem, a když si je oblékla, dovedl ji do jídelny, posadil za stůl, přinesl chlebičky, mandle, kávu a čaj, otevřel rádio a pak si sedl ke stolu i on.
"Slyšíš, **nebeská**," usmál se něžně, "to, co teď právě hraji, je sbor a bas z Donizettiho Lucie z Lammermooru. Je to zajímavé... Je to tak dokonale pohřební hudba, a přece se u nás tak málo hraje. Kdo by si ji u nás dal zahrát v siní, měl by pohřeb vskutku vzácný. Paní Strunné kdysi **hráli Nedokončenou**, slečně Čarské **Dvořákovu Largo** a slečně Vornáčkové nedávno píšeň o Poslední růži Friedricha von Flotowa. Vada je v tom; ze hubdy si pro sebe zpravidla neví nežožtici, ale že jim ji vyberou pozůstalí! A ti nevyberou podle vkusu mrtvých, ale podle vkusu svého. Ti nevyberou to, co se líbí jejich nebohým, ale to, co se líbí jim." Pak řekl: "Tohle je velká **árie Lucie** z třetího dějství. Zpívá ji nějaká výtěcná Italka." A zatímco jedl a z rádia zněla **árie Lucie**, pan Kopfrkingl řekl: "Máme **nejčistší život** před sebou. Máme, **nadoblačná**, otevřený svět. Je nám otevřeno nebe," ukázal a pohlédl na strop, jako by upozorňoval na hvězdy, nádherný obraz nebo zjevení, "nebe, na kterém za celých těch devatenáct let, co jsme spolu, nepřešel jeden jediný mráček, nebe, jaké někdy vidám nad mým Chrámem smrti, když se v něm právě nikdo nespáluje. Ale v koupelně, všiml jsem si, máme rozbitý ventilátor, musím to dát zítřka spravit. Já jsem tam zatím dal provaz se smýčkou, aby šel ventilátor otevřít ze židle. Ta záclona táhne v rohu..." ukázal k oknu, "na kterou upozornil na Štědý den Willi, už od té doby zase drží. Slyšíš ten **krásný zpěv**," ukázal na rádio, z něhož se nesla velká **árie Lucie**, "jaká je to pravda, že umírá chud, kdo nepoznal krásu hudby, **kdepak je Rosana**..." Po večeru pan Kopfrkingl **nebeskou** políbil a řekl: "Pojď, **nevýslovná**, dřív než se svlékneme, připravíme koupelnu." A vzal židli a šli, dávala se na ně kočka. "Je tu horko," řekl pan Kopfrkingl v koupelně a postavil židli pod ventilátor, "asi jsem to přehnal s topením. Otevři ten ventilátor, **drahá**."
Když **Lakmé** vylezla na židli, pan Kopfrkingl ji pohládl lýtko, hodil ji smýčku na krk a s **něžným úsměvem** ji řekl: "Co abych tě, **drahá**, **oběsil**?" Usmála se na něho dolů, snad mu dobře nerozuměla, on se usmál též, kopl do židle a bylo to. V přední síni vzal kabát, šel na německou **kriminálku** a do protokolu nadiktoval: "Udělal to zřejmě ze zoufalství. Měla židovskou krev a nesnesla žít po mém boku. Snad tušila, že se s ní dám rozvést, že se to nesrovnává s mou německou cti." A sobě v duchu řekl: "Litoval jsem tě, **drahá**, litoval. Byla jsi skleslá, zamklá, ovšem, jak by ne, ale já jsem tu oběť jako Němec přinést **musil**. **Zachránil jsem tě, *drahá*, před utřením, které by tě jinak čekalo**. Jak bys byla, **nebeská**, s tou svou krví v tom novém šťastném, spravedlivém světě trpěla..."